

ELŻBIETA SZYMAŃSKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

TENDENCJE ZMIAN W ROLNICTWIE NA TERENACH PRAWNIE CHRONIONYCH

Zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego w wielu krajach Europy osiągnęło już stan alarmowy. Badania prowadzone przez naukowców wykazują gospodarcze i społeczne tego konsekwencje. Coraz lepiej dostrzega je również opinia społeczna. W efekcie podejmuje się wiele przedsięwzięć zapobiegających dalszemu niszczeniu środowiska. W Polsce, szczególnie cenne przyrodniczo i mało zmienione działalnością człowieka tereny, objęto ochroną prawną tworząc parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz zlewnie chronione. Łącznie stanowią one krajowy system obszarów chronionych, który w 1994 roku obejmował 7494 tys. ha, czyli 24 % powierzchni kraju, a w przyszłości ma zajmować 30 %. Wszelkie działania na tych terenach są podporządkowane zachowaniu przyrody, szczególnie w parkach narodowych i rezerwach przyrody objętych ochroną ścisłą, gdzie całkowicie wykluczono rolnicze użytkowanie ziemi. Na pozostałych obszarach chronionych działalność rolnicza występuje i w istotny sposób wpływa na przyrodę i krajobraz tych terenów. Rozmiary tego wpływu zależą od wielu czynników, do których zalicza się:

- poziom intensywności produkcji rolniczej;
- stan infrastruktury sanitarnej gospodarstw;
- poziom wiedzy rolników;
- warunki naturalne rolnictwa.

Rolnictwo stanowi zatem potencjalne zagrożenie dla środowiska naturalnego obszarów prawnie chronionych. Jego ujemne skutki mogą przejawiać się poprzez:

- obniżenie zdolności samoregulacji agroekosystemów;
- wzrost zagrożenia ze strony agrofagów;

- eutrofizację wód;
- zakłócenie równowagi ekologicznej;
- zubożenie gatunkowe przyrody.

Aby wyeliminować ten negatywny wpływ rolnictwa na przyrodę i krajobraz obszarów chronionych opracowano liczne zakazy, nakazy i ograniczenia prawne. Są one odmienne dla różnych obiektów, ze względu na ich specyficzne cechy i pełnione zadania oraz różne zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne. Najczęściej wymienia się następujące zakazy:

- niszczenia gleby lub zmiany jej użytkowania,
- zmiany stosunków wodnych, regulacji rzek i potoków,
- stosowania środków chemicznych w gospodarce rolnej, leśnej, zadrzewieniowej i łowieckiej,
- budowy lub rozbudowy obiektów budowlanych, linii komunikacyjnych, urządzeń lub instalacji,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości,
- zanieczyszczania wód, gleby i powietrza,
- niszczenia naturalnej szaty roślinnej,
- zabijania i płoszenia zwierząt,
- zakłócania ciszy itp.

Pogodzenie rolnictwa z funkcjami ochronnymi sprawia często trudności. Wynika to przede wszystkim z trudnej sytuacji ekonomicznej rolników na obszarach chronionych. Najczęściej gospodarują oni bowiem na glebach słabych, a ich gospodarstwa są małe i przeważnie położone peryferyjnie w stosunku do rynków zbytu oraz zaopatrzenia. Przynoszą zatem niskie dochody, a możliwości zarabkowania poza rolnictwem są w okolicy najczęściej ograniczone. Wobec tego obowiązujące zakazy, nakazy i ograniczenia prawne rolnicy odbierają jako dodatkowe utrudnienie i często gospodarują niezależnie od wymogów obiektów chronionych. Ponadto, dodatkowe niezadowolenie powoduje ograniczenie dysponowania prawem własności ziemi i lasów. Wszystko to znajduje potwierdzenie w konfliktach rolników z pracownikami ochrony przyrody na tle szkód wyrządzonych w uprawach przez dziką zwierzynę oraz kłusownictwo i szkody ekologiczne w środowisku powodowane przez niewłaściwą gospodarkę rolną. Najlepszym wyjściem z tej sytuacji byłoby wypłacanie rolnikom finansowych rekompensat z tytułu niższych plonów, w wyniku nie stosowania w uprawach chemicznych środków ochrony roślin i ograniczenia nawożenia mineralnego. Takie rozwiązanie nie jest jednak możliwe ze względu na ograniczone nakłady budżetowe na ochronę przyrody.

Poszukuje się zatem nowych rozwiązań w rolnictwie na obszarach prawnie chronionych. Całkowite bowiem wyeliminowanie produkcji rolniczej z tych te-

renów jest niemożliwe i mało zasadne. Jedną z możliwości jest wdrażanie na obszarach chronionych rolnictwa ekologicznego, ze względu na lepsze tam, niż w innych rejonach kraju, warunki dla produkcji zdrowej żywności. Przejście od rolnictwa konwencjonalnego do ekologicznego nie jest jednak proste, zwłaszcza że może temu towarzyszyć obniżenie się dochodów w pierwszych kilku latach po wprowadzeniu nowego systemu. Ponadto, popyt na czystą ekologicznie, zdrową żywność jest w Polsce dość ograniczony, a koszty jej produkcji i ceny są wyższe. To sprawia, że tak mało utworzono dotychczas gospodarstw ekologicznych. W krajach Unii Europejskiej ekologizacja rolnictwa jest zdecydowanie łatwiejsza, ponieważ w okresie przestawiania gospodarstw konwencjonalnych na ekologiczne zwalnia się rolników z płacenia podatków.

Wobec tego konieczne są inne formy pogodzenia rolnictwa z ochroną środowiska naturalnego. Najbardziej realne staje się wprowadzenie racjonalnego płodozmianu i zmiana struktury produkcji na tych terenach.

W produkcji roślinnej należy dążyć do zmniejszenia powierzchni i udziału roślin zbożowych (do około 60% na gruntach słabych i około 50% na gruntach lepszych), głównie na korzyść roślin motylkowych jako strukturotwórczych dla gleb. Należy ograniczyć stosowanie nawozów mineralnych, różnicując dawki oraz proporcje N:P:K w zależności od jakości gleb, rzeźby terenu i występowania cieków wodnych. Najważniejszymi elementami nawożenia gleby powinny stać się: odpowiednie nawożenie organiczne w postaci kompostu, przefermentowanego obornika i nawozów zielonych. Ważną rolę odgrywa też poprawny płodozmian i agrotechnika. Natomiast mechaniczna uprawa roli musi spulchniać glebę w całej warstwie ornej jednak bez jej odwracania. Orkę należy wykonywać tylko wtedy, gdy występują uciążliwe chwasty, ale i wówczas nie głębiej niż na 10 cm. Trzeba przestrzegać tu zasady „płytko orać, a głęboko spulchniać”. Ponadto, należy zrezygnować z wprowadzania ciężkich ciągników o dużej mocy, ciężkich kombajnów, maszyn samobieżnych oraz kosiarek rotacyjnych, które szczególnie szkodliwie wpływają na rozwój systemu korzeniowego roślin. Stosowanie środków ochrony roślin powinno mieć miejsce tylko po dokładnym rozpoznaniu potrzeb w tym zakresie. Przede wszystkim należy ustalić przyczynę nadmiernego występowania chorób i szkodników roślin oraz starać się ją zlikwidować. Tutaj pewną rolę może odegrać płodozmian, poprzez wprowadzenie odmian roślin przystosowanych do określonego środowiska i charakteryzujących się małą podatnością na choroby. Należy również propagować biotechniczne środki zwalczania chorób czy szkodników, np. wyciąg ze skrzypu polnego, mączkę bazaltową, popiół drzewny itp. Na obszarach pagórkowatych, w celu powstrzymania procesów erozyjnych trzeba stosować obsiewy gleboochronne (trawy, koniczyny, lucerny).

W produkcji zwierzęcej wielkość pogłównia bydła powinna być dostosowana do powierzchni użytków zielonych, ponieważ pasza z własnego gospodarstwa nie zawiera substancji czynnych takich jak hormony i antybiotyki. Ponadto,

zwierzęta powinny przebywać w pomieszczeniach w systemie ściółkowym. Niedopuszczalne są płytkie budynki inwentarskie z gnojowicowym systemem chowu zwierząt. Stanowią one bowiem zagrożenie dla wód, a przez to wpływają negatywnie na stan zdrowia rodzin rolniczych.

Ponadto, na terenach chronionych trzeba wykorzystywać wszystkie atuty środowiska naturalnego, takie jak małe bagienka i zadrzewienia śródpolne. Małe zbiorniki wodne mogą być efektywnym środowiskowym instrumentem w kształtowaniu obiegu materii. Osadzający się na dnie zbiorników muł zawiera wiele związków chemicznych, między innymi także składniki odżywcze. Wobec tego rolnik nawożąc pole szlamem odzyskuje stracone z agroekosystemu mineralne składniki roślin, a zatem obniża koszty produkcji. Poza tym wciąż niedoceniane są naturalne zadrzewienia śródpolne, które spełniają niezwykle ważną rolę w regulacji gospodarki wodnej oraz ochronie gleby przed wymywaniem i wietrzeniem wierzchniej jej warstwy. Dają one także możliwości gnieźdzenia się licznych ptakom owadożernym, które chronią uprawy, a przez to znacznie ograniczają zastosowanie trujących środków ochrony roślin. Należy zwrócić również uwagę na rozwój pasiecznictwa, poprzez wprowadzenie do zadrzewień roślin miododajnych oraz pozyskiwanie na większą skalę roślin leczniczych. Poza tym, zaleca się zalesianie słabszych użytków rolnych oraz zamianę części gruntów ornych na użytki zielone, co poprawi estetykę krajobrazu i stan czystości wód.

Z takimi propozycjami odbiega się wprawdzie od konwencjonalnego rolnictwa, ale i warunki środowiskowe na terenach chronionych nie są typowe. W większości przypadków byłoby to jednak rolnictwo zintegrowane, które po przekroczeniu okresu kompletnego płodozmianu mogło by przekształcić się w rolnictwo ekologiczne. Konieczna jest przy tym pomoc instruktorów ośrodków doradztwa rolniczego oraz poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a szczególnie podniesienie poziomu wapnowania gleb rolniczych. Ponadto, niezbędna jest poprawa infrastruktury wsi, ponieważ żadne gospodarstwa nawet ekstensywne nie mogą istnieć bez dróg, handlu, usług i zakładów przetwórczych. Najważniejsze jednak znaczenie na obszarach prawnie chronionych ma świadomość ekologiczna mieszkańców i w tym kierunku niezbędna jest powszechna edukacja społeczeństwa.

LITERATURA:

Ekonomiczno - społeczne ograniczenia oraz szanse wsi i rolnictwa na obszarach chronionych. Polsko - niemiecka konferencja, Lubniewice, 2-3 listopada 1995. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Chmielewski J., Harabin Z., 1991: Rolnictwo w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu. Raport wyjściowy do studium pt.: Proekologiczne zorientowanie polityki rolnej w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.

Cywoniuk M., 1994: Ekonomiczne aspekty rolnictwa na terenach chronionych w północno-wschodnim regionie Polski. [w]: Polityka agrarna państwa a rolnicza polityka regionalna. Praca zb. pod redakcją J. Gajewski. Białystok.

Ochrona środowiska, GUS, 1995.

Radecki A., 1996: Rolnictwo jako czynnik kształtujący środowisko przyrodnicze i warunki bytowe ludności. [w]: Rolnictwo w rejonie Puszczy Białowieskiej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.